

Titelgegevens / Bibliographic Description

Titel	Dionysius Spranckhuysen / G.H. Leurdijk.
Auteur(s)	Leurdijk, G.H.
In	<i>Figuren en thema's van de Nadere Reformatie</i> / T. Brienen ... [et al.]; dl 1. (Kampen, De Groot Goudriaan, 1987), p. 27-42.
Copyright	2007 / G.H. Leurdijk De Groot Goudriaan Claves pietatis.
Producent	Claves pietatis / 2007.06.15; versie 1.0
Bron / Source	Onderzoeksarchief / Research Archive Nadere Reformatie
Website	Sleutel tot de Nadere Reformatie
Nummer	B98014247

De digitale tekst is vrij beschikbaar voor persoonlijk gebruik, voor onderzoek en onderwijs. Respecteer de rechten van de rechthebbenden. Commercieel gebruik is niet toegestaan.

The digital text is free for personal use, for research and education. Each user has to respect the rights of the copyright holders. Commercial use is prohibited.

Het 'Onderzoeksarchief Nadere Reformatie' bevat digitale documenten over het gereformeerd Piëtisme en de Nadere Reformatie in Nederland tot 1800. Het is doorzoekbaar met de 'Bibliografie van het gereformeerd Piëtisme in Nederland (BPN)' op de website 'Sleutel tot de Nadere Reformatie'.

The 'Research Archive Nadere Reformatie' contains digital documents about reformed Pietism and the Nadere Reformatie in the Netherlands until 1800. These can be retrieved by searching the 'Bibliography of the reformed Pietism in the Netherlands (BPN)' database at the 'Sleutel tot de Nadere Reformatie' website.

Dionysius Spranckhuysen

G. H. Leurdijk

1. Levensloop

Dionysius Spranckhuysen zag het levenslicht in 1587, als zoon van Thomas Spranckhuysen, die in dat jaar predikant was te Grave of Gorinchem. Aangezien hierover nog weinig duidelijk is, moeten we aannemen dat Dionysius Spranckhuysen werd geboren in een van deze plaatsen.

In 1593 vertrok Thomas Spranckhuysen naar Leiden, waar hij in 1602 overleed. Zijn zoon Adolphus volgde zijn vader als predikant te Leiden op. A. Spranckhuysen was een overtuigd contra-remonstrant. Als predikant in de universiteitsstad droeg hij door middel van een privaat college homiletiek bij aan de vorming van theologiestudenten. Eén van hen was Gisbertus Voetius. Voetius en de jonge Dionysius Spranckhuysen studeerden gelijktijdig theologie aan Leidens universiteit.

Na volbrachte studie ontving Spranckhuysen in 1609 een beroep naar Asperen, dat hij aannam. In 1614 vertrok hij vandaar naar Puttershoek. Hier heeft hij maar kort gestaan want reeds in 1615 nam hij een beroep aan naar Haarlem. In Haarlem wachtte Spranckhuysen een pijnlijke ervaring, die voor zijn carrière zelfs een dieptepunt zou betekenen. Een deel van kerkeraad en gemeente achtte het beroep op Spranckhuysen onwettig. Dit beroep was nl. gedaan volgens de kerkorde van 1591, die de bestaande moest vervangen. De bezwaarden echter meenden dit niet te mogen accepteren, verklaarden haar ongeldig en tekenden protest aan tegen Spranckhuysens positie als plaatselijke predikant.

Hevige geschillen laaiden er op, waarbij Spranckhuysen, bijgestaan door z'n collega Isaäc Junius, zich krachtig verweerde. Het resultaat was niettemin dat de particuliere synode van Noord-Holland in 1618 uitsprak dat beiden hun ambt neer moesten leggen, zij het met behoud van tractement.

Het duurde niet lang of Spranckhuysen ontving een beroep naar Woudrichem, in de classis Gorinchem, waar hij nog datzelfde jaar intrede deed. In de periode dat hij hier predikant is geweest heeft hij zijn vroegere studiegenoot Voetius, toen predikant te Heusden, herhaaldelijk ontmoet.

In 1625 aanvaardde Spranckhuysen een beroep naar Delft. Hij kwam er terecht in een vriendelijke gemeente, waar eendracht en eerbied voor de overheid leefde. Er was in Delft nog een generatie, die wist van de krachtige gemeenteopbouw ten tijde van de organisator Arent Cornelisz. Croese. Magistraatspersonen als de Van Bleiswijks en de Van Lodensteyns betoonden zich ijverige beschermers van goede zeden en waardige ambtsdragers van de kerk. In Delft ook vond Spranckhuysen wederom zijn vroegere medestander I. Junius, die er in hetzelfde jaar werd beroepen en er tot zijn dood in 1636 zou blijven. Het was deze gemeente, waarin Spranckhuysen zijn verdere levensloop zou afleggen.

Teneinde Spranckhuysens betekenis voor de Nadere Reformatie enigermate te belichten laten we achtereenvolgens op zijn visie op het beleid van de overheid en maatschappelijke gezagsdragers en op zijn positie in de gemeente van Delft en in de kring van zijn collega's.

De opstelling van Spranckhuysen ten aanzien van de twee eerstgenoemde categorieën is af te lezen uit de dedicaties van zijn geschriften die wij in de volgende prg. willen nagaan. Daarop vooruitlopend beperken we ons hier tot een beknopt verslag van hetgeen daar breder wordt vertoond. Uit de dedicaties blijkt de positie van Spranckhuysen t.o.v. de Staten-Generaal, stadhouder Frederik Hendrik, de Staten van Holland en West-Friesland, de magistraat van Delft, de bewindhebbers van de W.I.C., admiraal Piet Hein, de Merchants Adventurers te Delft. Beleefd en eerbiedig maar niet zonder vrijmoedigheid spreekt Spranckhuysen hen aan op hun verantwoordelijkheid voor de eer van God in het beleid dat hen is toevertrouwd. Tevens wijst hij op de invloed die er van hun gezag behoort uit te gaan op de geestelijke en zedelijke conditie van hun onderhorigen. Daarbij laat hij het accent vallen op hun exemplarische roeping tot een nauwgezette naleving van Gods geboden, want juist hún voorbeeld strekt tot navolging. In zijn dedicaties komt Spranckhuysens profetische bewogenheid met het heil van de Republiek duidelijk uit. Hij onthield zich hier van kritiek op het politieke bestel. De kritische noties die in zijn dedicaties soms op pathetische wijze zijn verwoord betreffen de geestelijke en zedelijke conditie van de Republiek. Deze opstelling van Spranckhuysen toont dan ook aan dat hij zich wist een dienaar van de kerk van de Republiek. En dat riep het respect van de overheid voor hem op. Niet alleen van de magistraat van Delft. Maar bovendien van de stadhouder, bij wie hij in aanmerking kwam voor het ambt van hofprediker. Daarvoor meende Spranckhuysen echter te moeten bedanken.

De positie van Spranckhuysen in de gereformeerde gemeente van Delft blijkt respectievelijk uit de dedicatie van zijn *Geestelijke bataillie*, uit het getuigenis van zijn biograaf S. van Doeslaer en uit zijn betrekking tot zijn collega's, het plaatselijke ministerie van predikanten. De dedicatie aan zijn gemeente bevat een indringend en appellerend betoog over de oprechte vernieuwing van het leven in gehoorzaamheid aan Gods geboden. Inhoudelijk weerspiegelt zij de orthopraxis die het gehele oeuvre van Spranckhuysen kenmerkt. Er kan dan ook uit worden geconcludeerd dat in het pastoraat van Spranckhuysen te Delft de gerichtheid op een gereformeerde moraal prioriteit had. Uitgebreide informatie verschaft de biografie van Van Doeslaer. Deze typeert Spranckhuysen als een spiritueel, vreedzaam, dynamisch en invloedrijk theoloog, bij wie vroomheid, geleerdheid, ijver en welsprekendheid als in een concentrische cirkel hun middelpunt vonden. En over het pastorale en persoonlijke contact schrijft hij:

... al die gene/ die nevens my het geluk gehad hebben/ om sijnen dagelijkschen ommegang ghemeensaem te gebruiken/ die konnen getuigen/ so menichmael als de gelegentheit mede bracht om van de saken/ die Godts eere/ of het welvaren van sijn Kerke/ of behouwdenis der sielen raekten/ te spreken; en hy daer over een ernstig ghelaet had aengetrokken/ wat bewegingen deselve volgden.

Deze passage illustreert Spranckhuysens existentiële betrokkenheid bij het welzijn van

de Kerk, waarbij hij vooral de levensheiliging op het oog had.

Van Doreslaer tekent Spranckhuysen verder als een vrij zelfstandig theoloog, die temidden van zijn collega's een gezaghebbende positie werd vergund, zoals het volgende verduidelijkt:

Andere Profeten en Leraers hebben hem erkent niet alleen als een Profeet en Leeraer neffens haer/ maer gelijk hy was/ als een Vader der Profeten.

Met name gold dit ook op breder terrein. Zoals op synoden en classes, waar zijn advies bij gecompliceerde problemen gewicht in de schaal legde. In het bijzonder gold dit respect in eigen gemeente, waar hij de achting wegdroeg van zijn collega's. Hij werd er gezien als een evenwichtige persoonlijkheid, bij wie geleerdheid en godzaligheid samen gaan. Dat hij in de plaatselijke kring van collega's niet alleen werd geacht als nestor maar ook als leider blijkt uit de woorden van Van Doreslaer:

Hier door was hy lief by allen/ en voor al by sijn Mede-Broeders. . . Een Vader in jaren/ en een Vader in raedt is een dubbeld Vader: en het leste aldermeest.

Veelvuldig ontving hij hen aan huis. Kortom, uit Van Doreslaers verhaal blijkt onmiskenbaar een bijzonder vriendschappelijke collegialiteit, in het licht waarvan men mag veronderstellen dat een aanspraak van Spranckhuysen als „Mijn lieve en waerde Mede-Arbeiders in het Werck des Heeren” werd gebezigd zonder uitzondering. Het interessante van het verslag van Van Doreslaer is de ondubbelzinnigheid waarmee hij Spranckhuysen voorstelt als primus inter pares wiens invloed op het gemeentelijke leven aanzienlijk is geweest, niet in de laatste plaats door de stimulans tot eensgezindheid die er onder de Delftse pastores van hem uitging, met name inzake het onafscheidelijk verband tussen godsvrucht en wetenschap, waarvan Spranckhuysen hen een levend voorbeeld verschaft. Dit laatste wordt nog meer duidelijk uit de manier waarop zij hun affiniteit tot uitdrukking brachten. Deze affiniteit blijkt in de eerste plaats uit hun sympathiebetuigingen en vervolgens meer indirect uit hun eigen publikaties. Spranckhuysens collega's Volcker van Oosterwyck, Hermannus Tegularius en de Waalse predikant Jacobus Crusius lieten voorin zijn *Geestelijcke batalie* een lofgedicht plaats. En de lijkrede van Van Doreslaer wordt gevolgd door gedichten van o.a. Van Oosterwyck en Van Doreslaer zelf. Meer indirect blijkt hun affiniteit uit hun geschriften. Het is hier niet mogelijk deze uitvoerig te bespreken, maar bij gebrek aan secundaire literatuur hierover mag een beknopt overzicht niet ontbreken. Bij de genoemden voegen wij nog Johannes Goethals. Terecht zoals in het vervolg is te zien. Crusius laten wij buiten beschouwing, aangezien van hem geen piëtistica bekend zijn.

De eerste die onze aandacht vraagt is V. van Oosterwyck (pred. te Delft: 1640-1675). Jaren voor zijn intrede te Delft reeds stond hij tot Spranckhuysen in een vriendschappelijke betrekking. In 1628 publiceerde hij een *Copie Eens Briefs*, geadresseerd aan Spranckhuysen, die hij aanvangt met „Eerwaerdige/hooggeleerde/gunstighe lieve mede-broeder”. Hij blijkt te zijn begaafd met een dichterlijke aanleg, want de vele pennevruchten die van zijn hand verschenen zijn vrijwel uitsluitend in dichtvorm gesteld. Ze zijn gekenmerkt door een sterk praktische georiënteerdheid, dikwijls met piëtistische

inslag. Twee voorbeelden: Willem Teellincks *Soliloquium op zangrijm gestelt, Den Christelycken Seneca ofte Joseph Hall's 300 goede Spreucken*.

De volgende is H. Tegularius (pred. te Delft: 1638-1666)). In 1647 publiceerde hij zijn *Inhuldings-predicatie op de Vermaerde Intrede van syn hoogheit (. . .) Wilhelm (. . .)*, waarin hij uitvoerig bespreekt het recht Gods op de samenleving en met klem wijst op de verantwoordelijkheid van de overheid voor het morele gedragspatroon van het volksleven. In 1650 zag van hem het licht: *Schrift-matige proeven Van een Oprecht Christen; Mitsgaders vasten troost Tegen verscheyden twyffelingen*. Dit geschrift wordt door Tegularius gedediceerd aan Delfts burgervaders, onder wie Everhard van Lodensteyn en Everhard van Bleyswijck, „Personen, die in Godts-dienstigheyt uytsteken”. Het is vrucht van onderlinge conversaties over de praktijk der godzaligheid! Burgemeesters „hadden gantsch ernstelijck versocht, om van de sekerheydt der saligheyt yets te schryven”. Er blijkt niet alleen eenzelfde positieve verhouding uit tussen overheid en kerk als die we reeds signaleerden bij Spranckhuysen, maar nu ook een levende betrokkenheid van de overheid bij de innerlijke doorleving van het heil! Hier komt dan ook iets van een *beweging* van „nadere reformatie” aan de oppervlakte. De inhoud van dit geschrift is gesplitst in twee delen, het eerste voor persoonlijke stichting en het tweede daarnaast ook voor ziekentroosters bij de uitoefening van hun bediening. Het is voluit een piëtistisch gericht werk.

Een derde collega van Spranckhuysen is Joh. Goethals (pred. te Delft: 1640-1673). In 1647 werd hem de stervensbegeleiding van Frederik Hendrik opgedragen. Na diens overlijden publiceerde hij nog datzelfde jaar een geschrift onder de titel: *Het Godtsalich overlijden van Sijne Doorluchtigste Hoogheyt, Frederick Henrick*. Uiteraard bevat het primair een verslag van het sterfbed van de stadhouder. Daarnaast permitteert de auteur zich echter ook menig excurs op meditatief gebied. Door dit laatste krijgt het een dubbele dimensie en daarmee een ambivalente functie: als historisch document én als stichtelijke lectuur, waarmee hij een breed publiek heeft bereikt.

Tenslotte Sam. van Doeslaer (pred. te Delft: 1648-1653). Dit was een persoonlijke vriend van J. van Lodensteyn (Van Lodensteyn is in 1620 te Delft geboren!). Diens *Uytspanningen* bevatten één gedicht aan en één van Van Doeslaer. Van Doeslaer was ook congeniaal met Spranckhuysen. Dat blijkt heel duidelijk uit zijn *Predikatie Over De woorden II Regum IV.I Gepast Op de Dood van De Eerweerdige Godsalige Hoogheleerde Dionysius Spranckhuysen*, die hij in 1650 uitgaf. Het werkje heeft een zelfde dubbele dimensie als dat van Goethals. De teneur is gericht op de innerlijke en uiterlijke levensheiliging. Daarnaast bevat het een biografie van Spranckhuysen en een verslag van diens sterfbed. Tevens blijkt eruit dat Spranckhuysen en Van Doeslaer diepgaande gedachtenwisselingen hebben gevoerd over de geestelijke en zedelijke staat van kerk en Republiek. Een laatste boodschap voor de gemeente van Delft die Spranckhuysen Van Doeslaer op zijn sterfbed dicteerde luidt:

Segt haer verder, dat se haer houwden aen dat getrouwe en suivere Woord Gods, onder de gehoorsaemheit van Gods geboden . . . Doch ik sie bedroefde en sware tijden over't Vaderland naderen: wy en sullen in dit gemak, en in die ruste niet

blyven. De sonden des Lants syn veel, en vol geworden segt evenwel mijn Gemeinte, wanneer haer alles mocht komen te ontgaan, so sal het haer nochtans wel gaen, s'en hoeven genes dings te vresen: wanneer sy haer houwden aen God, en houwden aan malkanderen in Christelijke liefde, en eenicheit.”

Dionysius Spranckhuysen overleed op 11 augustus 1650.

2. Geschriften

Spranckhuysens lectuur, waarvan hieronder een overzicht volgt, kan globaal worden gerangschikt onder de volgende rubrieken: polemische geschriften, gelegenheidspreken en specifiek stichtelijke lectuur. Bij de eerste categorie mag worden volstaan met het noemen van de titels.

2.1. Polemische geschriften

D. Spranckhusy Justificatie Teghen Alle Calumnien ende lasteren/ die hem 't sedert den aenvanck van sijnen kerckendienst tot Haerlem op gheticht sijn. Mitsgaders De redenen, waerom hy goet ghevonden hebbe te versoeken ontslaginge van sijnen Dienst tot Haerlem, ende voorghemelte Justificatie in den Druck uyt te geven. Math. 23 : 37 0 Jerusalem, Jerusalem, die de Propheten doodet ende steenichtse die tot u ghesonden syn etc. (Haarlem, A. Rooman, 1617).

Leydsman voor den Verdoolden Buyrman, om hem en andere synes ghelijcken te brenghe tot waere kennise van den Oprechte kercke. (Delft, J. Az. Kloetingh, 1633).

Antidotum Teghen het Delirum ofte Pauselyck DUL, Omtrent het ware Woort Godts, Abusivelyck ghenoomt een Collyrium van Germano Philadelphio. (Delft, wed. J. Az. Cloetingh, 1635).

2.2. Gelegenheidspreken

Triumphe Van-wegen de Gheluckighe ende Over-Rijcke victorie Welcke de Heere onse God op den 8.en Septembris des Jaers 1628 verleent heeft aende Vlote van de West-Indische Compagnie, onder het Beleydt van den Heer Generael Pieter Pietersz. Heyn, Teghen de Silver-Vlote onser Vyanden/ komende van Nova Hispania, in en omtrent de Haven van Matança. (Delft J. Az. Kloetingh, 1629).

Indeling

1. Voorrede: Deze publicatie is bedoeld als aandenken aan Gods zegen bij de verovering van de „zilvervloot”.
2. Gedicht: „tot den afgunstigen Zoïlum”. Op scherpe toon hekelt Spranckhuysen het verlies van de Spanjaarden.
3. Aanspraak tot Piet Hein: Spranckhuysen juicht de victorie van de vlootvoogd toe, maar wijst hem tevens op de invloed die er van zijn hoog gezag behoort uit te gaan op het zedelijk leven van zijn manschappen.
4. Aanspraak tot de bewindhebbers van de W.I.C.: Spranckhuysen waarschuwt voor misbruik van de ontvangen zegen, tekent het contrast tussen de bescheiden positie in het

verleden van de Republiek en de grote bloei in de „Gouden eeuw”, maar constateert dat vroegere eenvoud plaats heeft gemaakt voor zorgeloosheid en losbandigheid. Met nadruk wijst hij op een matig gebruik van deze zegen. Hierbij wijst hij op een eerlijke bezoldiging van de manschappen, alsmede op hun diaconale roeping t.a.v. de christelijke handreiking jegens minder bedeeden. Prioriteit wordt gegeven aan de opbouw van de Kerk: de religie moet met alle middelen worden bevorderd. Sterk accent krijgt de missionaire roeping t.a.v. de koloniën. De belofte van Gods zegen wordt verbonden aan het naleven van hun roeping.

5. De preek: De preek handelt over Exod. 15 vs. 1.

Als inleiding dient de geschiedenis van de wolkkolom: Voorspoed hangt af van Gods leiding. De explicatie is als volgt: De dankbaarheid van Israël heeft een exemplarisch karakter. Uit de stimulatie door Mozes en Aäron blijkt de heilzame invloed van vrome overheden op het gedragspatroon van het volk. Aanbidding van God voor Zijn zegen is gekenmerkt door ootmoed en steekt af tegen de zelfverheffing van de farao e.a., die ten val brengt. De applicatie bestaat uit twee gedeelten. 1 Economisch succes staat in verleden en heden in het teken van de Voorzienigheid. 2 Vanuit het gezichtspunt van het voorbeeld van Mozes, Aäron en Israël volgen vermaningen. Zowel de overheid als het volk worden gewaarschuwd voor zelfverheffing en krachtig aangespoord tot dankbaarheid aan God. De preek eindigt met een doxologie uit de psalmen.

6. Gebed: Scherpe contrasttekening van Gods zegen en 's mensen verdorvenheid, met een belangrijk boete-element. Tevens een bede voor de V.O.C., de overheid, en apart de stadhouder.

7. Historisch overzicht van de zeeslag.

8. De dankdagbrief van de overheid.

Tranen, Over den doot Van den Grooten Admiraal van Hollandt, loffelijcker, ende onsterfelicker ghedachtenisse, Pieter Pietersz. Heyn. Midtsgaders syn testament Aen de Generale Gheoctroyeerde West-Indische Compagnie. Ofte Onbedriegh'lijcke leyd-sterre, Tot geluckige Voyagie van der selver Scheeps-Vloten. (Delft, A. Jz. Koetingh, 1629)

Indeling

1. De preek: Een lijkrede over Piet Hein, zonder tekstuitleg, maar met een duidelijk boetekarakter en een sterk vermanend element, zoals het volgende citaat, waarin de vlootvoogd sprekende wordt opgevoerd, verduidelijkt:

„O Nederlandt, Nederlandt! Weent niet over my, maer weent over u en uwe sonden. Want die hebben my van u doen scheidyden, ende indien ghy de selve niet af en breeckt, sy sullen God van u doen scheidyden.”

2. Het „testament” van Piet Hein: Titel: „Onbedriegh'lijke leydsterre”. De titel is een zinnebeeldige aanduiding van de laatste wilsbeschikking van de admiraal, die impliceert de voorspoed van de W.I.C. onder Gods zegen. Teneinde deze zegen te verkrijgen wordt een godzalige levenswandel voorgeschreven. Het geschrift bevat een casuïstiek in minor voor het vlootpersoneel van de W.I.C.

Des jaers 1629, Roepende Stemme Tot de Vereenighde Nederlanden/ De selve liefvelijck op-weckende Om

Blyde te zijn

Godt te bidden Sonder ophouden

Godt te Dancken

(Delft, A. Kloetingh, 1630).

Onder deze titel zijn drie afzonderlijke preken uitgegeven, elk voorzien van titelblad en dedicatie. Aan de „trilogie” gaat vooraf een algemene inleiding. De derde preek is vroeger al eens uitgegeven en verschijnt op verzoek van vrienden opnieuw. De twee eerste preken zijn uitgesproken in 1629, na de inname van Den Bosch door Frederik Hendrik. De tweede preek is omgewerkt en uitgebreid. Hiervoor gaf aanleiding een manifeste degradatie van het gebedsleven. Het bundeltje is gerangschikt naar volgorde van de verklaarde teksten, resp. 1 Thess. 5 vs. 16, 17, 18.

1. *Van Blyschap, ofte Verklaringhe over 1 Thess. 5 : 16.*

Indeling

1. Dedicatie aan de Staten Generaal: Spranckhuysen memoreert de blijde gebeurtenis en dringt aan op eerbiedige vreugde voor Gods aangezicht. Hij beschouwt het beleid van de hoge overheid in het licht van de Voorzienigheid.

2. De preek: In de inleiding beschrijft hij de verschillende uitwerking van wet en evangelie. De explicatie is als volgt: Nadat hij het verschil tussen geestelijke en vleselijke vreugde heeft aangetoond motiveert hij trinitarisch de geestelijke vreugde en opent daarbij het perspectief op de eeuwige vreugde. In de applicatie concludeert hij eerst dat de gereformeerde religie een krachtige stimulans bevat tot de echt christelijke blijdschap en weerlegt hij vervolgens de Jezuïeten die haar beschuldigen van pessimisme. Daarna roept hij breedvoerig op tot verloochening van een scala vormen van vleselijke blijdschap en motiveert dit met de begrensdheid ervan en met het toekomstige gericht. De blijdschap in God moet alles overstemmen, ofschoon vreugde over tijdelijk gewin is toegestaan. Ware christenen worden bemoedigd met de belofte dat zij door Christus niet alleen recht hebben op de wereld, maar dat hun ook een eeuwige vreugde wacht.

2. *Van het gebedt, ofte Verklaringhe over 1 Thess. 5 : 17.*

Indeling

1. Dedicatie aan Frederik Hendrik: Weer memoreert Spranckhuysen de inname van Den Bosch. Ook hier een appèl tot eerbied voor de Voorzienigheid. Spranckhuysen blijkt de stadhouder persoonlijk te kennen.

2. De preek: In de inleiding wijst hij op de aangename zielsgestalte onder het gebed. In de explicatie wordt eerst beschreven de gebedsplicht, waarbij een existentiële betrokkenheid wordt benadrukt en de motivering evenals in de vorige preek trinitarisch is. De gebedshouding is gekenmerkt door ootmoed en geloofsvertrouwen. Inhoudelijk is het

gebed gericht op persoonlijk welvaren (levensonderhoud en ook levensheiliging) en op het welzijn van de naaste. Betreft deze naaste echter een bestrijder van de Kerk, dan mag ook om diens ondergang worden gebeden. Het gebed moet duurzaam zijn, de bidder volhardend. In de applicatie wordt eerst geconcludeerd dat het gebed een heilzaam en godeverheerlijkend middel is. Uitvoerig spoort Spranckhuysen aan tot het gebed. Met troostwoorden voor bekommerde en aangevochten bidders eindigt de preek.

3. *Van de danckbaerheyt, ofte Verklaringhe over 1 Thess. 5 : 18.*

Indeling

1. Dedicatie aan de Staten van Holland en West-Friesland en hun Gecommitteerde Raden: Opnieuw wordt gerefereerd naar de inname van Den Bosch, als een extra stimulans om God te prijzen. De huidige florissante economie contrasteert met de deplorabele omstandigheden waarin andere landen verkeren. Vooral de overheid, wie de zorg voor Gods eer is aanbevolen, moet dan ook toezien op eerbiedige dankbaarheid aan God bij het volk, en dat bevorderen door zowel persoonlijk voorbeeld als instructie. En dat voortdurend! Vrijmoedig herinnert Spranckhuysen aan gehoorzaamheid jegens de eerste wetstafel, want hij constateert grote nalatigheid in dit opzicht en een eenzijdige gerichtheid op de tweede wetstafel. De overheid moet dan ook weren atheïsme, beelden-dienst, vloeken en sabbatschenden. Niet alleen met plakkatens zonder meer, maar vooral door deze bij overtreding toe te passen. Gaarne zag hij wat meer evenwichtige eerbied voor de Decaloog. Met zijn preek over de dankbaarheid bedoelt Spranckhuysen Gods eer én het heil van mensen.

2. De preek: In de inleiding wordt de lofprijzing van God omschreven als een betamelijke plicht. In de explicatie wordt eerst bewezen dat de tekst specifiek betrekking heeft op de eerste wetstafel. God dient ootmoedig en boetvaardig hulde toegebracht. Het terrein van de dankbaarheid beslaat het gehele leven in elke omstandigheid. Ook in tegenspoed. Tegenspoed is gevolg van de zonde, maar bekering is het doel ermee. En dan leidt tegenspoed tot zaligheid. Dankbaarheid past ook in voorspoed. Dat weten zelfs de heidenen. In de applicatie wordt eerst geconcludeerd dat heel het leven moet zijn gewijd aan Gods eer. Vervolgens wordt vermaand tot gehoorzaamheid. Dankbaarheid is kenmerk van een levend lidmaat van de Kerk. Hier trekt Spranckhuysen de scheidslijn tussen wedergeborenen en onwedergeborenen. De preek wordt besloten met troostwoorden voor christenen in tegenspoed.

Rouw-claeye Over de Doot Van den Door-luchtigen Hoogh-gebooren Vorst Frederic Henric (. . .) Gedaen Ten daghe der Begraeffnisse Binnen de Stadt Delft den 10. Mey 1647. (Delft, J. Dz. Plantenburgh, 1647).

Boven zagen we al dat Goethals en Tegularius in 1647 respectievelijk publiceerden een verslag van het sterfbed van Frederik Hendrik en een preek bij de inhuldiging van Willem II. De onderhavige preek van de nestor van het Delftse ministerie van predikanten geeft samen met deze uitgaven blijkt van een duidelijke homogeniteit t.a.v. het Oranjehuis.

Indeling

1. Dedicatie aan Amalia van Solms: Spranckhuysen condoleert de weduwe, gewaagt van bijzondere voorrechten hem door de stadhouder verleend en eindigt met heilbede.
2. Voorrede: Op instigatie van zijn collega's is de lijkrede uitgesproken door Spranckhuysen. Hij zegt hiertoe te zijn aangezocht door zijn „lieve en waerde Mede-Arbeyders in het Werck des Heeren”.
3. De preek: De preek handelt over Klaagl. 5 vs. 16.

In de inleiding memoreert Spranckhuysen de geboorte van Frederik Hendrik in Delft (hij werd gedoopt door Arent Cornelisz. Croese in 1584) en associeert daarmee de begrafenis. In de explicatie wordt eerst een vergelijk getrokken tussen een sierlijke kroon en vrome vorsten, die het volk strekken tot heil en voorspoed. Ook hun levenseinde is voorbeeldig: zij sterven in levend geloof, vaste hoop en vurige liefde. Het loffelijk leven en godzalig sterven van de stadhouder wordt ten voorbeeld gesteld van een christelijke voorbereiding op het wel-sterven. Dit gedeelte draagt een vermanend karakter. Vervolgens gaat Spranckhuysen het rouwbedrijven motiveren. Zoals het leven van een vrome prins een volk voorspoed brengt, zo kan zijn dood onheil brengen. Vaak is het sterven van een vrome prins het gevolg van volkszonden. Men dient ze dus te bestrijden. De applicatie bevat een vermaan tot boete en bekering, waarbij met nadruk wordt gesteld dat echte rouw ontstaat uit boetvaardigheid over persoonlijke zonden en leidt tot heiliging van het leven. De belofte van zegen onder het beleid van de nieuwe stadhouder wordt gesteld onder dit gezichtspunt.

Algemene opmerkingen over de preken

- De preken zijn gekenmerkt door een sterke beklemtoning van de gereformeerde moraal in het algemeen. Daarbij vormt de oproep tot daadwerkelijke levensheiliging een dominant en telkens terugkerend onderdeel dat de prediking van Spranckhuysen een persoonlijke gerichtheid geeft. Hierbij valt de nadruk vooral op het boete-element en het element van de bekering.
- Frequent actualiseert Spranckhuysen met illustraties uit de klassieke en kerkelijke geschiedenis.
- Geciteerde auteurs: Klassieken: Claudianus, Democrites, Heraclites, Juvinalis, Lucianus, Philo, Plutarchus, Seneca, Statius, Xiphilus; Kerkvaders en middeleeuwse auteurs: Aelianus, Agelius, Ambrosius, Augustinus, Bernardus, Nath. Chytae, Clemens, Damascenus, Eusebius, Haggeüs, Hiëronymus, Justinianus, Lactantius, Greg. van Nazianze, Theodosius; 16de/17de eeuwse schrijvers: Melancton, Baudartius.

2.3. *Specifiek stichtelijke lectuur*

Macrocosmus, ofte Scheppinge van de groote Werelt. (Delft, wed. J. Az. Kloeting, 1634)

1. Dedicatie aan de Merchants Adventurers (residerende te Delft) en de magistraat van Delft: Spranckhuysen tekent het contrast tussen de eeuwigheid Gods en de begrensdheid

van het aardse bestaan. Een onsterfelijke naam en het eeuwige leven zijn als noodzakelijke gevolg en het deel dergenen in wie zich het beeld Gods vertoont. Dit behoorde dan ook aan te sporen tot godsvreze. De meesten echter stellen slechts belang in het aardse bestaan. Uit het voorgaande concludeert Spranckhuysen dat eigenlijk doel van het leven is voorbereiding op de eeuwigheid. Spranckhuysen motiveert deze dedicatie met respect en genoten vriendschap, alsmede met zijn roeping hen te wijzen op hun plicht jegens God.

2. Inhoud: Een doorlopend geschrift, globaal bestaande uit twee gedeelten, nl.: Een beschouwing van het spectrum van de schepping, gevolgd door een meditatieve alleenpraak, met contemplatieve inslag. Afwijking van het zintuiglijk waarneembare en oriëntering op de Schepper vormen de climax. Doel is een vroom leven, dat vooral door matigheid en soberheid kenbaar is.

Met een citaat van Augustinus eindigt het geschrift.

Micro-Cosmos, dat is Aenmerckingen over de Scheppinghe van den Mensche. (Delft, wed. J. Az. Kloeting, 1636).

1. Dedicatie aan de magistraat van Delft: Met uitspraken van klassieken en kerkvaders staft Spranckhuysen de betekenis van zelfkennis, maar constateert meteen zowel t.a.v. Godskennis als zelfkennis een algemeen verval en concludeert daaruit volgens het syllogismus practicus dat er maar weinig echte godzaligheid is te vinden. Deze gevolgtrekking gaf aanleiding om het hiervoor genoemde geschrift te vervolgen met een tweede deel, speciaal over het verschijnsel mens, tot opbouw van mensen en glorie van God. Op vrijwel gelijke wijze als bij het voorgaande geschrift motiveert Spranckhuysen deze dedicatie met erkenning voor genoten weldaden en bovendien met de exemplarische verantwoordelijkheid van de overheid.

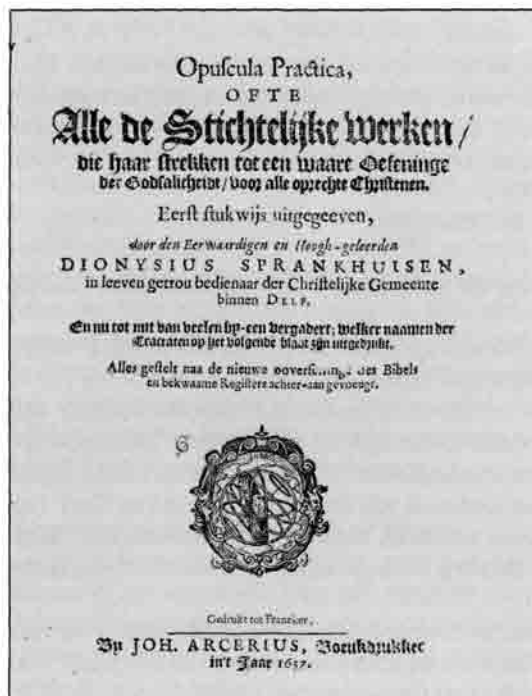
2. Inhoud: Ook dit geschrift bestaat globaal uit twee gedeelten, nl.: Een beschrijving van de mens in diens exclusiviteit als schepsel van God en vooral als drager van het beeld van God, alsmede van zijn heerlijke positie in de staat der rechtvaardigheid, gevolgd door een stuk huwelijksethiek: de onderscheiden plaats van man en vrouw, de aard van het huwelijk, de gezinsvorming, de huishouding, en de eerbaarheid binnen het huwelijk. Hierna komt een meditatieve alleenpraak over de afhankelijkheid van de Schepper, mede waardoor de relatie van de mens tot God wordt bepaald. Deze betrekking tot God moet bewegen tot godzaligheid in het huwelijk en daarbuiten, en in het maatschappelijk verkeer, maar ook tot geloofsvertrouwen in alle wederwaardigheden van het leven. De kennis van zichzelf moet de mens voeren tot kennis van zijn Schepper. Vooral dit laatste gedeelte is vrij contemplatief georiënteerd.

Met een citaat van Agapetus uit een brief aan Justinianus eindigt dit geschrift.

In de Opuscula Practica worden beide werkjes direct gevolgd door het volgende geschrift:

Lof en plicht des houwelyx: Ofte Christelycke onderwysinge voor alle Nieu-Gehoude Personen.

Inhoud: Huwelijksethiek, speciaal voor pasgetrouwden. Uitgangspunt is de gezagspositie van de man boven de vrouw. Hieruit volgen richtlijnen voor beiden. Het geschrift wordt besloten met een gebed om huwelijkszegen, bewaring bij het geloof, heiliging van het leven.

Een balsem voor een siecke ziele: Kortelijck ghetrocken uyt den Troost der benaude conscientie van R.L. (Hoorn, Marten Gerbrantsz., 1644).

Dit geschrift bevat een extract van een werk van de puritein R. Linacre. Het is geschreven in de vorm van een brief.

Inhoud: Een troostboekje voor aan-gevochtenen. Een pastorale handreiking voor twijfelmoedige zielen. Het wil soelaas bieden in geestelijke verlatingen. Het is georiënteerd op het zieleleven.

Tot in de 18de eeuw is het veelvuldig herdrukt, onder variërende titel.

De triumphe Der ware Geloovigen, Over de Verdoemenisse. Voorgesteld In een Meditatie/ over de woorden Pauli Rom. 8.24 Wie is hy die verdoemt? Christus ist die ghestorven is. (Utrecht, Symon de Vries, 1647).

Deze verhandeling is bij de editie van het voorgaande werkje uit 1647 met afzonderlijk titelblad ingebonden.

Inhoud: N.a.v. Rom. 8 vs. 24 bevat het een betoog over de incorporatie van de kinderen Gods in Christus, met name bij Diens plaatsvervangend lijden en sterven. Hier ligt de garantie van het heil van de Kerk. De teneur is gericht op de zekerheid van het geloof. Aan het slot worden weerlegd de opvattingen van resp.: Jaques Outerman, de wederdopers, Socinus, de remonstranten. De indruk wordt gewekt dat dit geschrift teruggaat op een preek.

Geestelijcke bataillie Tegens den laetsten Vyandt den doodt. Ofte Heylsame Onderrichtinghe om Saligh te sterven. (Delft, J. Pz. Walpot, 1647).

1. Dedicatie aan de kerk van Christus in Nederland, bijzonder in Delft: Spranckhuysen beschrijft twee wegen naar de eeuwigheid: naar de hemel via de enge poort en de smalle weg van levensheiliging, naar de hel via de wijde poort en de brede weg van aardsgezind-

heid. Nauwelijks 10% van de wereldbevolking verkiest het eerste. De meesten verkiezen dus hun eigen verderf. Spranckhuysen wil hen echter met dit werkje nog tot bezinning oproepen, door hen te wijzen de weg die door de tijdelijke dood voert ten eeuwigen leven. Spranckhuysen voelt zijn levenseinde naderen. Hij is dankbaar dit geschrift nog te kunnen voltooien en adviseert de lezer het als een „Wegh-wijser ter Salicheyt” veel te gebruiken. De dedicatie eindigt met heilbede voor de Kerk.

2. Lofgedichten van: Franciscus Plante, Hermannus Tegularius, Volcker van Oosterwijk, C. Ryen van Overstege.

3. Inhoud: Richtlijnen voor pelgrims naar een christelijk levenseinde. Daarnaast ook aandacht voor stervensbegeleiding. Het geschrift is zowel „bevindelijk” als pastoraal getoonzet. Aan het eind staan enkele gebeden.

Op initiatief van de drukker zijn toegevoegd enkele citaten van de puritein Arthur Warwick.

Zie voor een bespreking van dit geschrift: K. Exalto, lit. pp. 125-128.

Geestelycke triumphe, over de laetsten Vyandt, den doot: Ofte een Heylsame onderrechtige, om getroost en blymoedich te sterven. (Delft, J. Pz. Walpot, 1648).

1. Dedicatie aan de Gecommitteerde Raden van de Staten van Holland en West-Friesland, alsmede de magistraat van Delft: Spranckhuysen wijst op de zegeningen welke de Republiek zijn geschonken in resp. de gave van het Woord van God in de Statenvertaling en de Vrede van Munster in dat jaar. In aansluiting op het laatstgenoemde typeert Spranckhuysen de vrede als een zegen met heilzame gevolgen. Zij moet dan ook met zorg worden bewaard. Niet minder zorg vereist het bewaren van de vrede met God in Christus en met de consciëntie. Zij staat onder het gezichtspunt van geestelijke strijd tegen duivel, wereld en verdorven vlees, als voorwaarde tot de eeuwige vrede. Zorg voor de vrede met God heeft voorrang op zorg voor de politieke vrede. De verschijning van dit werkje is n.a.v. de Vrede van Munster en wijst heen naar de hoogste vrede en troost in leven en sterven door de verzoening met God in Christus, zonder welke alles ijdel is. De dedicatie wordt besloten met zegenwensen.

2. Inhoud: De inhoud is onderverdeeld in 12 hoofdstukken, nl.: 1-4: een beschrijving van het verschillende levenseinde van vromen en onbekeerden, 5-10: een praktische toelichting op het apostolicum als voorwerp van het geloof, 11-12: overwegingen betreffende de consciëntie en opmerkelijke sterfgevallen, zoals: een vroeg, plotseling en smartelijk levenseinde.

Ook dit geschrift is inhoudelijk praktisch en pastoraal gestemd.

Zie voor een bespreking van dit geschrift: K. Exalto, lit. pp. 129-137.

Geestelycken balsem voor een siecke ziele. Ge-extraheert wt verscheydene bloemkens des Ouden en Nieuwen Testaments. Nu jongst oversien en vermeerderd. (Wormerveer, W. S. Boogaert, 1649)

Dit geschrift is een omgewerkte versie van *Een balsem voor een siecke ziele* (zie boven). Aan de keerzijde van het titelblad staan enkele verzen uit Job 33.

1. Voorrede: De voorrede bevat een verantwoording van deze uitgave. Spranckhuysen vermeldt daarbij dat de beknoptheid van het voorgaande werkje was gegrond op de doelgroep waarvoor het was bestemd, nl. zieke en trage lezers. Tevens gewaagt hij van vertalingen in het buitenland, met name in Hongarije. Deze omwerking onderscheidt zich door uitbreiding van de tekst, aanvulling van de stof, indeling in hoofdstukken en gebruik van de Statenvertaling.

2. Inhoud: De inhoud is onderverdeeld in 11 hoofdstukken. In het eerste hoofdstuk omschrijft Spranckhuysen de doelstelling: het vertroosten van zieke personen die zich over hun zieleheil verontrusten. Hoofdstuk 2 bevat adviezen van psychologische aard: De zieke wordt gewaarschuwd voor ledigheid, voor het isolement. Spranckhuysen adviseert met de misères voor de dag te komen door ze uit te spreken. Anderzijds moet de zieke niet al te veel vertrouwen op een hulpverlener. Vervolgens probeert Spranckhuysen in het derde hoofdstuk een antwoord te vinden op vragen van een ziel in geestelijke verlatenheid. Als eerste remedie geldt de overdenking van Gods barmhartigheid in Christus (h. 4). In de hoofdstukken 5-7 wordt gepoogd bedenkingen tegen het aanvaarden van deze troost op te lossen. Tenslotte volgen nog enkele remedies, t.w.: het geloof, het gehoor van het Woord en het gebruik van de sacramenten, het gebed en de patiëntie (het geduld).

Dit werkje is gericht op het innerlijk van de lezers. Het heeft dan ook een duidelijke piëtistische waarde, die vooral uitkomt door het accent op het gevoel.

Een korte en klare Voorstelling van de Nature ende Practijke van het waare Zaligmakende geloove. t'Samen gestelt by manieren van t'samensprekinge tusschen een Godtsgeleerde ende een leergierig Christen. (Dordrecht, Jozua van Vliet, 1736)

Dit werkje is postuum verschenen.

Inhoud: Een dialoog over de aard en de eigenschappen van het geloof. De inhoud is toegespitst op de geloofsbeleving. Zie: C. Graafland, lit. p. 219.

Algemene opmerkingen

Uit deze praktikale geschriften blijkt Spranckhuysen bij het klimmen der jaren grote belangstelling voor het levenseinde te hebben.

De door hem geciteerde auteurs zijn: Klassieken: Aristoteles, Cato, Cicero, Herodotus, Persius, Philo, Philostratus, Plato, Plinius, Solinus, Strabo, Thaletis; Kerkvaders en middeleeuise auteurs: Aelianus, Ambrosius, Augustinus, Basilius, Chrysostomus, Aben Ezra, Galenus, Georgius, Hiëronymus, Fl. Josephus, Justinianus, Lactantius, G. Mercator, Greg. van Nyssa, Abr. Ortelius, G. Wemberus; 16de/17de eeuwse schrijvers: H. Bullinger, Ph. Melancton, W. Perkins.

Uit de verschijning van *Een balsem voor een siecke ziele* blijkt Spranckhuysen belangstelling voor puriteinse lectuur. Overigens blijkt hij in sterke mate te zijn geïnteresseerd in klassieke en mediaevistische lectuur. Dit laatste komt vooral uit in een ascetische inslag van Macrocosmus.

3. *Betekenis*

In het eerste gedeelte van dit opstel hebben wij ons beziggehouden met het leven van Dionysius Spranckhuysen, alsmede met zijn levenshouding in de maatschappij van de eerste helft van de 17de eeuw, voornamelijk in Delft. Wij zagen Spranckhuysen verschillende keren in ontmoeting met het latere „slutelfiguur” van de Nadere Reformatie, G. Voetius. Nadat Spranckhuysen in Delft was gearriveerd verloren we Voetius uit het oog.

Daarna hebben we gezien de verhouding van Spranckhuysen tot de maatschappelijke „top”. We zagen dat hij daarbij de verantwoordelijkheid voor het functioneren van Gods wet als implicatie van het overheidsgezag accentueerde en daarmee een intensieve ijver voor de erkenning van Gods regering van de maatschappij in al haar geledingen aan de dag legde. Vervolgens hielden we ons bezig met Spranckhuysens kerkelijke positie, waarbij ons direkt opviel zijn grote aandacht voor de heiliging van het volksleven en verder ook voor de innerlijke doorleving van de gereformeerde leer. Zijn invloed bleek vooral uit twee aspecten: In classicaal en synodaal verband was hij een vooraanstaand figuur en in eigen gemeente kenden zijn collega’s hem een centrale plaats toe. De sympathieke samenwerking met zijn plaatselijke collega’s werd vooral gedragen door een sterke mate van congenialiteit, hetgeen met name uitkwam in eenzelfde gerichtheid op de praktijk der godzaligheid. Hiervan gaven we tenslotte enkel significante voorbeelden.

Uit de gegevens die we in het eerste gedeelte verzamelden kan dan ook worden geconcludeerd, dat de beweging der Nadere Reformatie te Delft in de eerste helft van de 17de eeuw duidelijk was vertegenwoordigd en dat Spranckhuysen daarin een gezaghebbende plaats bekleedde, als analogie van zijn studiegenoot en vroegere collega Voetius.

In het tweede gedeelte van dit opstel onderzochten we de lectuur van Spranckhuysen. We constateerden daarbij dat Spranckhuysen nadruk legde op de gehoorzaamheid aan de wet en bij deze beklemtoning, vooral in de prediking een profetische bezieling aan de dag legde in zijn fulmineren tegen zedelijke misstanden en zijn appelleren tot waarachtige bekering. Bij de bespreking van zijn meer specifiek stichtelijke geschriften zagen we dat de visie van Spranckhuysen op het persoonlijke element van het christen-zijn is gekenmerkt door een evenwichtige waardering van uiterlijk gedrag en innerlijke ervaring. Er bleek bij Spranckhuysen geen overwaardering van enerzijds de moraal of anderzijds de mystiek, maar een gelijke waardering die beiden tot hun recht wilde doen komen en gestalte wilde doen krijgen in het alledaagse leven van Kerk en wereld en mensen afzonderlijk.

Desalniettemin valt op een aantal plaatsen, zoals in *Macrocosmus*, een neiging te bespeuren tot een contemplatief getinte reflexie. Gezien Spranckhuysens voorkeur voor vóór-reformatorische bronnen kan hier sprake zijn van een eventuele neoplatonische beïnvloeding via de vroege kerk en de middeleeuwen.

Dat Spranckhuysen voor de continuïteit van het Nederlands Gereformeerde Piëtisme betekenis heeft gehad, kan worden afgeleid uit zijn praktische geschriften. Eventuele herdrukken daarvan zagen echter grotendeels het licht in de zeventiende eeuw. Geschriften die ook nog in de achttiende eeuw of daarna werden herdrukt zijn: *Geestelijke*

triumphe, Geestelycken balsem en Nature ende Practijke van het waare Zaligmakende geloove. Het merendeel van Spranckhuysens devotionalia werd na zijn overlijden gebundeld onder de titel: *Opuscula Practica, ofte alle de stichtelyke werken, die haar strekken tot een waare oeffeninge der godsalicheidt, voor alle oprechte christenen* (Franeker, 1657).

De centrale positie die Spranckhuysen gedurende zijn leven innam, wekt het vermoeden dat het zwaartepunt van de betekenis van deze Delftse vertegenwoordiger van de Nadere Reformatie eerder lag op zijn leven dan op zijn geschriften, met hoeveel graagte deze overigens ook door het publiek werden gelezen.

Literatuur

Nieuw Nederlands Biografisch Woordenboek, reg.i.v.

S. van Doeslaer, *Predikatie Over De woorden II Regum IV.I Gepast op de Dood van De Eerwaardige Godsalige Hoogh-geleerde Dionysius Spranckhuysen...* Delft, 1650.

A. C. Duker, *Gisbertus Voetius*, 3 dln m.afz. register, Leiden 1897-1915.

K. Exalto, *De dood ontmaskerd*, Amsterdam, 1975.

C. Graafland, *De zekerheid van het geloof*, Wageningen, 1961.

J. van der Haar, *Schatkamer van de gereformeerde theologie in Nederland*, Veenendaal 1987.